

Anmeldelser.

**Axel Linvald: Kronprins
Frederik og hans Rege-
ring 1797-1807. I. Bind.
Gads Forlag. Kbhv. 1923.**

Raadstuearkivar A. Linvald havde faaet den Opgave at skulle føje til Edv. Holms store ti Binds Værk over »Danmark—Norges Historie fra 1720 til 1814« den Skildring af Rigernes indre Historie fra 1800 til 1814, som det ikke lykkedes den udmærkede Historiker at faa skrevet, inden hans Arbeidskraft udslukkedes. Der forelaa ved hans Død (1915) kun nogle enkelte Afsnit behandlede, iøvrigt blot en stor Del Optegnelser og Uddrag af Protokoller og Breve, og saadanne har jo altid nærmest Værdi for den, der har tilvejebragt dem. Linvald mente ikke paa dette Grundlag, med blot supplerende Undersøgelser, at kunne løse de mange Spørgsmaal, som frembød sig for ham baade om den ydre og indre Historie, og han besluttede at udarbejde et særligt Værk, idet han gennemgik alt herhen hørende Materiale, baade hvad der var offentliggjort i Litteraturen, og hvad der fandtes i de offentlige Arkiver, foruden i enkelte private Brevsamlinger; ogsaa udenlandske Arkiver har Forf. benyttet. Saaledes er det Arbejde, der nu foreligger, opbygget paa det bredeste Grundlag og med største Flid og Omhu. Allerede paa Grund af dets Stofrigdom maa det modtages med varm Anerkendelse.

Bogen gør et mærkeligt massivt Indtryk. De 400 store Sider Tekst er tætfyldte, kun inddelte i en halv Snes Kapitler, Øjet møder faa Indskæringer eller skarpe Fremhævninger, Indholdet bugner af Oplysninger. Læseren kunde sikkert ønske sig lettere betjent og vil næppe naa til Bogens Ende uden at puste. Forf. har ikke udskudt nogen Undersøgelse til særlig Behandling midt i den fortløbende Skildring eller ved Bogens Slutning. De 70 Sider, der indeholder Anmærkninger og Henvisninger, giver kun Titler og Sidetal, men ikke noget Kildesteds Ordlyd; her vil man dog finde meget nyttige Vejledninger om Kildematerialet for de enkelte Emner, dets Art og Omfang,

saaledes som det kunde ventes af den erfarne Arkivmand. Bogens Benyttelse lettes desuden ved en udførlig Indholdsfortegnelse og et Register.

Der er saaledes givet os et vigtigt og fortjenstfuldt Bidrag til Kundskab om det betydningsfulde Tiaar fra 1797 til 1807, derom kan vist alle være enige. Et helt nyt Syn paa, hvad der da skete og udrettedes, giver Bogen vel ikke, og i selve de Hovedpunkter, som Forf. især har ønsket at fremdrage, forekommer det os, at han i stærkere Grad har nærmet sig den Opfattelse, som allerede har vundet Hævd, end han selv antager. Dermed er der imidlertid ikke gjort noget Skaar i Arbejdets Betydning, da det fastslaaer yderligere og underbygger en rigtig Forstaaelse af Landets Tilstande og belyser mange Enkeltheder af Styrelsen, som ikke forhen var kendte, eller som man ikke havde skænket tilstrækkelig Opmærksomhed.

En af de Hovedbetragtninger, som Forf. har villet hævde, er, at Tiden før 1807 ikke viste en saadan Tilbageskriden i Iver for Reforme og Mod til at gennemføre dem, som man hidtil formentlig har skildret denne Periode. Man har mere fremstillet den som en Begyndelse til den vitterlige Nedgangstid fra 1807 til 1814 end som en Fortsættelse af den lykkelige Reformperiode i A. P. Bernstorffs Tidsalder. Det forekommer os dog, at den almindelige Fremstilling af Aarene nærmest før og efter Aarhundredskiftet har været en anden. Historikerne har for det første faaet Øje for, at naar Reformerne paa Landboomraadet i den Grad lykkedes, som Tilfældet var, har det en væsentlig Grund i, at Omdannelsen begunstigedes af en for Landbrugets økonomiske Vilkaar saare lykkelig Tid, ligesom disse gunstige Forhold for Omsætningen varede uforandret ved et Stykke ind i det nye Aarhundrede. Siden A. S. Ørsted skrev sit Værk »Af mit Livs og min Tids Historie«, har ogsaa Statsmændenes Virksomhed i dette Tidsrum paa Reformernes og den sociale Lovgivnings Omraade været fuldt erkendt, og en tilsvarende Opfattelse er kommen frem hos nyere Forfattere, som Edv. Holm og Falbe-Hansen. Det var da ogsaa grundige Opgør med de gamle Tilstande, som viste sig i den yderligere Udvikling af Frihandels-tankerne fra Toldloven af 1797, der kom frem i Toldforordningen for Hertugdømmerne 1803 og ved Begrænsningen af Laugstvangen. Et helt forandret Grundlag for Beskatningen indførtes ved Skatteforordningen af 1802 og ved Forberedelsen af den nye Matrikel. Den indgribende og grundlæggende Skovforordn. af 1805 kan staa som et Mønster paa Tidens Retning, men mange andre Forhold kunde nævnes.

Langt mere Ret har derfor Axel Linvald i det andet Hovedmaal, som han forfølger, nemlig Fremstillingen af Kronprins Frederik i hans Regentvirksomhed og i hans Forhold til de øvrige Statsmænd i Landets øverste Styrelse. Her staar vi ved de skønneste og med mest Varme skrevne Afsnit i Bogen. Arkivar Linvald giver os gennem mange oplysende Træk et Billede af Kronprinsens Karakter og Evner, hans Følelsers Styrke og hans Temperament, hans Kundskabers Omfang og deres Begrænsning. Vi ser ham som en frisindet Natur, uden religiøse Fordomme og med afgjort Uvillie mod Privilegier og Særrettigheder, saa at han endog udtaler, at han ikke kan forstaa, hvorfor Værnepligt ikke skal være ens for alle Landets Borgere, selv de øverste Klasser af dem. Han har en varm Følelse for Almuesmanden, og han hævder og er stolt af, at enhver Undersaat kan faa Adgang til Landets Konge. Den Regentstilling, som Kronprinsen faktisk havde inde, omfatter han med den største Pligtfølelse og skaaner sig ikke for noget Arbejde. Han har Flid og Samvittighedsfuldhed tilfælles med Frederik IV og Kristian VI — lyder Forf.s Dom (S. 38) — men var uhildet af nogen Lidenskab enten for Kvinder, for Ødselhed, Udfoldelse af Pragt eller Byggelyst.

I Forholdet til Ministrene fremdrager Forf., hvilken retlinet Natur Kronprinsen besad, han havde ingen Spioner ude, og ingen af hans personlige Omgivelser havde Indflydelse paa ham, de officielle Raadgivere kunde stole paa, at han kun lod sig lede af sit eget Skøn og sin ofte sundt dømmende Tænkning, kun saglige Grunde kunde bringe ham til en Opfattelse, der afveg fra Ministrenes. Der vil derfor heller ikke, for denne Tids Vedkommende, kunne tales om en Indvirkning fra »Adjudanternes« Side (fra »de røde Fjer«), saaledes som man senere saa stærkt maatte klage over.

Paa dette Omraade maa det derfor siges, at Magister Linvald har udvidet vort Syn paa Kronprins Frederiks Gerning, hans Formaal og Stræben, selv om et helt nyt Billede af hans Personlighed ikke er fremkommet.

Man maa her dog fremhæve Forf.s omhyggelige Redegørelse for de forskellige Forhold, der maatte lede Kronprinsen ind paa en stadig stigende autokratisk Styrelse, saaledes som der fuldstændigt viser sig efter Begivenhederne i 1807. Inderst inde har vel nok Kronprinsen altid havt Ønsker og Tilbøjelighed i denne Retning; ved Tabet af A. P. Bernstorff mistede han den Statsmand, for hvis Evner han havde ubetinget Ærefrygt. I de skæbnesvangre Aprildage 1801 fandt han hos de ledende Mænd kun idel Uenighed, en urimelig Modløshed og en Mangel paa Evne til

at tage Beslutning, saa at det blev Kronprinsen, der tog den rette Afgørelse, lige langt fra modløs Eftergiven og steil Trods. I de følgende Aar maatte han stadig se Uenighed i Anskuelser og i Holdning hos Ministrene, og derved blev han bestyrket i Troen paa, at hans egen prøvede Erfaring, hans alvorlige Pligtfølelse og Bevidsthed om Ansvar maatte give ham Krav paa at blive hørt og adlydt.

Den Kreds af Personligheder, som Kronprins Frederik maatte arbejde sammen med, er godt skildret af Forf., og Forskellighederne i disse Mænds Syn, Interesser og Optræden fremdragne, saaledes at man ogsaa forstaar den større eller mindre Sympati, der maatte møde dem fra Kronprinsens Side. Linvald nævner den noget kølige Holdning, Kronprinsen indtog lige over for Christian Ditlev Reventlow; han er iøvrigt ved Skildringen af denne Statsmand kommen til at bruge et urigtigt Udtryk. Han omtaler Reventlows Forhold til Hertug Frederik Christian af Augustenborg og siger: »Inderst inde var Christian Reventlow et Stykke af en Landjunker; hans praktiske Anlæg og sunde Bondefornuft maatte i Længden føle sig frastødt af en saa ufrisk og lukket Natur som Frederik Christians. »Olding uden Alder«, kalder han ham en Gang (S. 85). Lige saa træffende som Skildringen af Hertugen er, lige saa urigtigt er det at give Reventlow, denne fintdannede og fintfølende, rundeligt interesserede Mand, den berygtede Betegnelse Landjunker. Det forekommer os, at end ikke en Betegnelse som »Agrar« vilde være retfærdig.

Forf. fremdrager endvidere rigtigt, hvorledes Enevoldsfølelsen maatte faa Vækst i Kronprinsens Sind ved den Forandring, der efter Haanden foregik med Hensyn til den Samfundsstilling, som Statsraadets Medlemmer og de øverste Ledere af Landets Styrelse indtog. Det havde tidligere været Besiddere af store Jordegodser, Mænd, der medbragte den fra Styrelsen af saadanne erhvervede Erfaring, som havde været Ministre, de fandt Støtte i betydelig Formue og gennem deres ansete Slægt, de var desuden indbyrdes knyttede sammen ved Slægtsforbindelser og Interesser. Nu var imidlertid en anden Art Mænd steget op til at sidde ved deres Side eller til at afløse dem, alene ved Avancement ad Embedsbanen var de naaet til de høje Poster og havde ikke en social Baggrund, der kunde forøge deres Sikkerhed i Optræden. Man kan i Indstillinger og Henvendelser fra Mænd som Møsting og Kaas mærke en større Forsigtighed og Tilbageholdenhed i Fremsættelsen af deres Anskuelser.

Netop fordi den Enevælde, der gled over i Kronprinsens Haand, tilsidst førte Landet i Ulykke, spørger man, om der da

ikke i Rigerne's Forfatning var Mulighed for at skabe en Modstand mod Kronprinsens Indgriben, uden at man derved løb i Fare for at krænke Kongelovens Bud. Nærmest omkring Kronprinsen stod Geheimestatsraadet, og til Medlem af dette kaldtes man ved Kongens Udnævnelse. I Modsætning til hvad der var bestemt ved Forordningen af 13. Febr. 1772, som man allerede tidligere var begyndt at komme bort fra, kunde nu ogsaa Chefer for Regeringskollegierne blive kaldt til at indtræde i Statsraadet. I dette skulde alle vigtige Regeringsanliggender behandles og ligeledes Embedsbesættelser ske. Men hvorledes skete Afgørelsen i Statsraadet? Forf. kommer meget lidt ind paa dette Spørgsmaal¹, og der foreligger heller ikke nogen Protokol over Forhandlingerne i Statsraadet eller Papirer, der vedrører Forretningsgangen. Heller ikke Forordningen af 13. Febr. 1772, hvorved Statsraadet oprindeligt blev oprettet, har nogen Bestemmelse derom.

A. S. Ørsted oplyser i sit Memoireværk, at Sagerne her afgjordes »ved Afstemning«, og han synes næsten sige, at Majoriteten afgjorde Sagen. Det er dog vist saa, at den tilspidsede numeriske Afgørelsesmaade, som vor Tid hylder, og hvor som Regel én Stemmes Overtal gør Udslaget, først langsomt rundt om i Landene har banet sig Vej i Regeringsanliggender. Man har, med andre Ord, i ældre Tid i stærkere Grad afvejet de enkelte Stemmers Vægt. Det vilde jo da ogsaa være besynderligt, om en Kreds af saa forskelligartet Sammensætning som Statsraadet — nogle fyrstelige Personer, en General, nogle af den civile Administrations Spidser — skulde ved Stemmefflerhed kunne ubetinget afgøre en Sags Skæbne; sikkert nok har man ogsaa mangan Gang afbødet den moralske Virkning af en Indstillings Forkastelse ved at anmode vedkommende Kollegium eller Embedsmand om nye Oplysninger eller en ny Indstilling.

Men man maa ogsaa spørge, hvilken Indvirkning vel et lidt Nederlag havde for den Embedsmand, det var overgaaet. Magister Linvald udtaler nogle Gange sin Forundring over, at Ministre uden at vægre sig maa udføre Beslutninger, som de har fraraadet, eller hvori de efter deres Opfattelse maatte se en alvorlig Fare for Rigerne. Dette gælder saaledes Beslutningen om at lade Ostindiefarerne i Aaret 1799 konvoyere hjem ved danske Orlogs-

¹ Linvald henviser (S. 394) til, at Edv. Holm i det ældre Arbejde om Danmark—Norges udenrigske Historie 1791—1807 (I. S. 12) udtaler en noget afvigende Opfattelse fra den, der findes i hans store Værk (VI. I. S. 6); det af Holm her i Henvisningerne (S. 3) anførte Kildested har dog ingen afgørende Betydning.

skibe; Udenrigsministeren Chr. Bernstorff var afgjort herimod og havde paavist den Fare for politiske Forviklinger, denne Handling vilde indeholde, idet Englænderne ikke vilde respektere Konvoyerne. En lignende Forundring som den, Forf. udtaler, har sikkert paatrængt sig mange ved at læse om Modsætningen mellem enkelte af vore Statsmænds personlige politiske Opfattelse i denne Napoleon'ske Tidsalder og saa den Handlemaade, som de ved deres Embedsstilling var tvungne til at følge. Bekendt er jo saaledes, hvorledes den indsigtsfulde, sundt dømmende Niels Rosenkrantz, efter at have afløst Bernstorff som Udenrigsminister 1810, i Indstillinger klart paaviste, hvor urigtigt det var, at Danmark—Norge holdt fast ved sin blinde Tilslutning til Frankrig, men hvorledes han maatte lystre Befaling om at følge den tidligere Kurs. Af Linvalds Bog ses, hvorledes Niels Rosenkrantz allerede i 1801 var opmærksom paa Faren ved en altfor ensidig Tilslutning til Rusland og ved Manglen paa Blik for Englands store Betydning som Sømagt (S. 151).

Sagen var jo den, at efter Enevældens Anskuelser en Minister skulde være Statens lydige Tjener og ikke kunde paa Grund af en afvigende Opfattelse begære sin Afsked uden at falde i Unaade. Vi ser det af Preussens Historie paa disse Tider¹, kun Sygdom kunde berettigede en Minister til at søge Afsked, han administrerede paa Statens Vegne og ikke først og fremmest paa eget Ansvar. Det er først efter at Friherre v. Stein er bleven Minister, at der indtræder en Forandring deri. Af en Udtalelse hos A. S. Ørsted² ses da ogsaa, at han i Grunden ikke kan tillægge en Minister under en Enevoldsregering Ret til at træde tilbage. Derfor kan Ørsted heller ikke billige Kay Reventlows Optræden i 1802, det eneste Tilfælde af denne Art, som den her behandlede Periode indeholder. Kay Reventlow var Chef for det tyske Kancelli, han havde under Behandling af Forslaget om at udskrive en større Skat paa faste Ejendomme stillet sig paa samme Standpunkt som Ridderskabet i Slesvig og Holsten, der krævede, at Forslaget, i Henhold til Ridderskabets gamle Privilegier, skulde godkendes af det, men Statsraadets Flertal nægtede dette, hvorpaa Kay Reventlow straks søgte sin Afsked (S. 80 ff.). Kronprinsen bevilgede denne, om han end dadlede hans Opførsel.

En Embedsmand, som af principielle Grunde søgte sin Afsked

¹ R. Koser, Die preussische Reformgesetzgebung in ihrem Verhältnisz zur französischen Revolution, Histor. Zeitschrift, Bd. 73, S. 193 ff., 201; jfr. Otto Hintze, Reformbestrebungen vor 1806, Histor. Zeitschrift, Bd. 76, S. 413 ff.

² Af mit Livs og min Tids Historie, III, 124 ff.; jfr. II, 194 ff.

— og med god Grund — var Danmark—Norges Udsending i London J. G. Rist. Paa Grund af vor Regerings fejlagtige Syn paa Englands Stilling blev den Fejl begaaet, at man betroede Posten som Rigernes Udsending overfor det mægtige Land til en 32aarig Mand med en saa ringe ydre Stilling som *chargé d'affaires*. En Følge heraf var, at Rist overfor den bydende Udenrigsminister Canning søgte at hævde sit Lands Betydning ved at give sine Udtalelser en særdeles skarp Form. Der er bleven udtalt en i det Hele gunstig Dom over Rists Handlemaade i Vinteren 1806—07, ogsaa af de nyeste danske Historikere — det er os lidt vanskeligt at dele denne — men vist er det, at baade Udenrigsminister Chr. Bernstorff og hans Broder Joachim, der var Direktør i det udenlandske Departement, billigede Rists Optræden, om de end fandt, at han havde brugt stærke Udtryk, som dog havde deres Forsvar i Sagens Betydning. Men naturligvis laa Hovedfejlen hos dem, der havde udsendt Rist, og som i deres Instrukser havde paalagt ham at fremdrage Spørgsmaalets almindelige folkeretlige Side i Stedet for paa alle Maader at virke for en fredelig Overenskomst. Iøvrigt er Linvald tilbøjelig til at anse Regeringens Ansvar for den i 1807 førte Politik som mindre dadelværdig end dens Holdning i 1801, hvor kun tilfældige Begivenheder i Europa hindrede en større Katastrofe.

Bogens sidste og store Afsnit omhandler Regeringens sociale Politik og Virksomhed for Erhvervslivets Fremme. Her udtaler Forf. sig ikke med fornøden Myndighed, Fremstillingen savner de store Linier, og det væsentlige er stærkt blandet med det ubetydelige. Ikke desto mindre er der ogsaa her givet talrige Bidrag til Belysning af de i det foregaaende behandlede Mænd og Emner; saaledes kan nævnes den lange Skildring af, hvorledes Kronprins Frederik overtog den af J. F. Classen grundede Fabrikvirksomhed paa Frederiksværk, der var kommen i en økonomisk Krise, og styrede den »som et af Staten uafhængigt Foretagende«. Som Hærens vigtigste Leverandør var jo ogsaa dets Bestaaen af største Vigtighed for Landet. Vi ser her Kronprinsen som den øverste Leder af den omfattende Fabrikvirksomhed og i hans Egenskab af human Arbejdsgiver. I udførlige Kapitler gennemgaar Linvald Regeringens Bestræbelser for at fremme Landbruget, Handel og Søfart, samt Industrien.

Det vidt spændende Arbejde fortjener at modtages med varm Erkendtlighed. Dets Fremstilling og Sprogform er desuden i det Hele tiltalende, man vil kunne bebrejde Forf., at han stundom ikke udtrykker sig med fuld Klarhed, og at enkelte udanske

Udtryk er indløbne¹, flere af de i Teksten optagne Citater burde være oversatte eller den gamle Stavemaade ændret, saa at Stilen blev mere harmonisk.

Johannes Steenstrup.

Holger Hjelholt: Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig 1850-1864 (H. Aschehoug & Co. 1923).

Holger Hjelholts Arbejde om Sprogordningen og Sprogstyret i Slesvig 1850—1864 behandler et Hovedpunkt i Danmarks nationalpolitiske Historie og er et Emne, der i høj Grad har interesseret Historikere og andre. Alerede for en Aarrække siden begyndte Forfatteren paa disse Studier; men har nu tilsidst kunnet drage Fordel af, at Verdenskrigen og den afgørende Ændring, der derved fandt Sted i Slesvigs Stilling, har givet ham fri Benyttelse af et Kildemateriale, der hidtil var utilgængeligt eller i ethvert Tilfælde af politiske Hensyn kun kunde benyttes med stor Forsigtighed.

Et Arbejde som dette har i en Aarrække været ønsket, thi enhver dansk Historiker, der har beskæftiget sig med Slesvigs Historie, har savnet en grundig Udredning af Sprogstyret i Slesvig mellem Krigene. Det skyldes ikke blot Materialets Utilgængelighed, men ogsaa visse nationalpolitiske og personlige Hensyn, at baade A. D. Jørgensen og N. Neergaard i deres Arbejder om Tiden mellem Krigene maatte nøjes med en summarisk Behandling af Sprogordningen, for A. D. Jørgensens Vedkommende med en kort og skarpt præciseret Dom. At P. Lauridsen, indenfor hvis særlige Interessensfære dette Emne laa, ikke kom ind derpaa, men i sine Undersøgelser kun naaede lige til Tærskelen, skyldes, at hans Kraft var brudt, da Tiden var inde. Det er med en vis Vemod, at man maa tænke paa, at det ikke blev ham, der kom til at behandle Spørgsmaalet om Sprogordningen i Slesvig mellem Krigene. Jeg vil dog nævne, at det var ham en Glæde, at Holger Hjelholt tog dette Arbejde op. Han stolede paa, at det vilde blive behandlet objektivt og grundigt, selv om han var paa det rene med, at Hjelholt vilde tage det paa en fra hans egen vidtforskellig Maade.

¹ Forf. skriver meget rigtigt, at Kronprinsen var »blottet for Charme og virkede dagligdags« (S. 23), men naar han tilføjer, at »hans Regentvirksomhed i Aarene mellem 1784 og 1797 ikke havde i særlig Grad skudt ham frem i Folkets Bevidsthed«, er det dog vist næppe rigtigt. Helt uklar forekommer os Udtalelsen: »Magt over sin Samtids Tanker og Følelser har Kronprins Frederik aldrig besiddet i en saadan Grad, at den kunde øve Indflydelse paa Efterverdenens Bedømmelse« (S. 22). — Udtrykkene »formidle en Anbefaling« (S. 57), »indforstaaet med« (S. 178) er udanske.